

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt. "Typy lęku i depresji: różnice i podobieństwa w funkcjonowaniu poznawczym i afektywnym".

mgr Ewa Domaradzka-Woropińska

Funkcjonowanie poznawcze (głównie uwagowe) i afektywne to kluczowe zagadnienia, przez które nie tylko opisuje się, ale też wyjaśnia lęk i depresję oraz na których opierają się zarówno kryteria diagnostyczne (np. ICD-10, DSM-5), jak i wiele badań. Jednak w literaturze istnieje wiele niespójności dotyczących funkcjonowania uwagi, struktury afektu i strategii regulacji emocji. Celem rozprawy doktorskiej była identyfikacja różnic i podobieństw w zakresie funkcjonowania uwagi, struktury afektu oraz poznawczych strategii regulacji emocji w lęku i depresji.

W najpowszechniejszych podejściach lęk i depresja traktowane są zwykle jako stosunkowo jednorodne kategorie diagnostyczne (np. ICD-10, DSM-5) lub jako homogeniczne zjawiska, jak np. w poznawczym podejściu Becka (Beck, Steer, Brown, 1996), czy koncepcji lęku Spielbergera (1983). W efekcie, dwie osoby mogą otrzymać tę samą diagnozę, choć ich symptomy będą pokrywały się w niewielkim stopniu. Między innymi w odpowiedzi na ten problem Fajkowska (2013, 2015) zaproponowała typologię, w której lęk i depresja traktowane są jako wymiarowe typy osobowości. W tym podejściu typy lęku (pobudzeniowy i poznawczy) i depresji (walencyjna i anhedoniczna) charakteryzują się specyficzną strukturą (obejmującą mechanizmy, komponenty/struktury i markery behawioralne) i funkcją (reaktywną lub regulacyjną) w przetwarzaniu stymulacji. W obu tych aspektach mogą więc występować podobieństwa (gdy mamy do czynienia z tymi samymi elementami strukturalnymi lub tą samą funkcją) i różnice (w przypadku różnych elementów strukturalnych i/lub różnych funkcji). Podejście to pozwala też na badanie lęku i depresji w populacji ogólnej, z uwzględnieniem stanów subklinicznych. Główna hipoteza pracy dotyczyła przewidywania, że podobieństwa i różnice w funkcjonowaniu uwagi, strukturze afektu i poznawczych strategiach regulacji emocji w poszczególnych typach lęku i depresji będą związane ze strukturą i funkcją tych typów (np. reaktywny lęk pobudzeniowy będzie bardziej podobny do reaktywnej depresji walencyjnej, niż do regulacyjnego lęku poznawczego).

W celu weryfikacji tej hipotezy przeprowadzono badanie, w którym wzięły udział 1632 osoby w wieku 18-65 lat. Uczestnicy wypełniali Kwestionariusz Lęku i Depresji (Fajkowska, Domaradzka, & Wytykowska, 2018), służący do badania typów lęku i depresji. Struktura afektu badana była za pomocą kwestionariusza PANAS-X (Watson & Clark, 1994; Fajkowska & Marszał-Wiśniewska, 2009), mierzącego walencję (pozytywny i negatywny afekt) i treść (specyficzne emocje) afektu. Poznawcze

strategie regulacji emocji mierzone były za pomocą Kwestionariusza Poznawczej Regulacji Emocji (Garnefski, Kraaij, & Spinhoven, 2002; Marszał-Wiśniewska & Fajkowska, 2010), określającego dziewięć strategii adaptacyjnych i nieadaptacyjnych. Do badania uwagi użyto Uwagowego Testu Twarzy Emocjonalnych (Fajkowska, 2009), w którym osoby badane miały za zadanie w określonym czasie zaznaczyć twarze wyrażające podaną emocję (złość, radość, smutek).

Wyniki w dużej mierze potwierdziły przewidywania, zgodnie z którymi podobieństwa i różnice w funkcjonowaniu poznawczym i afektywnym są związane ze strukturą i funkcją badanych typów lęku i depresji. Wykazano między innymi, że reaktywna depresja walencyjna nie była związana z żadnym wzorem przetwarzania uwagowego, natomiast w pozostałych typach ujawniły się uwagowe wzory zgodne z ich funkcją w przetwarzaniu stymulacji (reaktywne wzory dla typów reaktywnych i regulacyjne wzory dla typów regulacyjnych). Ponadto, pozytywny i negatywny afekt nie różnicowały typów lęku i depresji, natomiast poszczególne typy charakteryzowały się specyficznymi emocjami, które miały związek z ich strukturą (np. dominującą emocją w depresji walencyjnej była wrogość, a w depresji anhedonicznej – smutek i wina). Dodatkowo, w typach reaktywnych występowały emocje o bardziej reaktywnej naturze (np. strach), a w typach regulacyjnych – o naturze bardziej regulacyjnej (np. smutek, radość). W obszarze strategii regulacji emocji nie wykazano związków reaktywnego lęku pobudzeniowego z żadną strategią. W lęku poznawczym dominowała ruminacja, co można tłumaczyć elementami struktury tego typu: myślami obawy i kontrolą uwagową. Depresja walencyjna była związana z obwinianiem innych (zgodnie z wysokim negatywnym afektem w strukturze), a regulacyjna, najbardziej strukturalnie złożona depresja anhedoniczna, łączyła się z największą liczbą strategii, w tym adaptacyjnych (związek z tymi ostatnimi był negatywny).

Zastosowana typologia pozwala na bezpośrednie porównanie typów lęku i depresji w ramach jednego modelu oraz na wyjaśnienie podobieństw i różnic między nimi dzięki uwzględnieniu struktury i funkcji poszczególnych typów. Dodatkowo, nowa typologia okazała się przydatna w celu integracji dotychczasowych wyników badań ponieważ umożliwia jednoczesne badanie wielu obszarów i poziomów funkcjonowania. W efekcie, pozwala ona na przynajmniej częściowe wyjaśnienie istniejących w literaturze niejasności w wynikach poprzez identyfikację wspólnych i unikalnych elementów typów lęku i depresji. Wyniki te pozwalają również lepiej zrozumieć mechanizmy stojące za powstawaniem i utrzymywaniem się lęku i depresji oraz ich współwystępowalnością, co z kolei może mieć istotne znaczenie w terapii.

Słowa kluczowe: lęk, depresja, struktura afektu, procesy uwagowe, poznawcza regulacja emocji, typy osobowości